

О. М. ГНАТІВ

Оксана Михайлівна Гнатів, кандидат юридичних наук, доцент Львівського державного університету внутрішніх справ

СТАДІЇ ЛІКВІДАЦІЇ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

У законодавстві України передбачено порядок ліквідації юридичних осіб. Однак, незважаючи на визначення послідовності дій при ліквідації у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України)¹, інші законодавчі акти встановлюють особливості ліквідаційної процедури, без урахування вимог ЦК України. Окрім цього, нормативно не визначено правовий статус ліквідаційної комісії (ліквідатора), що зумовлює різнобій наукових позицій щодо її місця у системі органів управління юридичною особою. Таким чином, актуальним залишається з'ясування правосуб'єктності ліквідаційної комісії, порядок оскарження її відмови у задоволенні вимог кредиторів, а також стадійності ліквідації юридичних осіб.

У науковій літературі досліджувалися окремі аспекти ліквідації юридичних осіб, зокрема у працях таких вітчизняних вчених: П. О. Повара, О. М. Скоропис, О. В. Титової та ін. Однак теоретичні розробки у цій сфері не охоплюють усього аспекту невирішених питань, чому також сприяє динаміка прийняття нових законодавчих актів, а також неоднакове їх застосування у судовій практиці.

Метою даної статті є з'ясування змісту поняття ліквідації юридичних осіб, визначення особливостей ліквідації як способу припинення юридичних осіб.

Даючи загальну характеристику інституту ліквідації, необхідно визначити етапи проведення зазначеної процедури. Потрібно вказати, що у науковій літературі немає єдиної думки з цього приводу. Наприклад, Н. В. Галіцина вважає, що ліквідація суб'єкта господарювання є виключно адміністративною процедурою і передбачає наступні стадії: аналітичну (здійснення контролю (нагляду) за функціонуванням суб'єкта господарювання і у випадку порушень вимог законодавства, підготовка матеріалів для звернення до суду); процедурну (подання адміністративного позову і прийняття судового рішення про припинення); підсумкову (стадія виконання судового рішення про припинення суб'єкта господарювання)².

Очевидно, таке розуміння стадійності є однобоким. По-перше, безперечно, в процесі ліквідації у будь-якому випадку має бути взаємодія з органами реєстраційної служби, а інколи судом або іншими органами державної влади, але цим процедура ліквідації юридичної особи не обмежується. По-друге, юридична особа не завжди ліквідується за постановою адміністративного суду.

На думку О. Скічко, ліквідація передбачає наступні етапи: прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи; створення ліквідаційної комісії; задоволення вимог кредиторів, складання та затвердження ліквідаційного балансу; здійснення заходів щодо внесення інформації про рішення з ліквідації юридичної особи до Єдиного державного реєстру, анулювання ліцензій, патентів, зняття з обліку в органах державної податкової служби України, Пенсійному фонді України та фондах соціального страхування; завершення ліквідації юридичної особи (проведення державної реєстрації припинення юридичної особи)³.

Міністерство юстиції України у своїх роз'ясненнях зазначає, що ліквідація складається з таких стадій: утворення органом (особою), який прийняв рішення про ліквідацію юридичної особи, ліквідаційної комісії; встановлення порядку і строків ліквідації юридичної особи; виконання ліквідаційною комісією своїх обов'язків; здійснення ліквідаційною комісією згідно з встановленим законодавством порядком інвентаризації і оцінки майна юридичної особи реалізації майна, розрахунків з кредиторами і членами трудового колективу, складання ліквідаційного балансу і подання його органу, який призначив ліквідаційну комісію, або власнику; внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про державну реєстрацію припинення юридичної особи, що є останнім етапом ліквідаційного процесу. Таку саму стадійність ліквідації обґрунтовують А. В. Кравченко та І. І. Зеленкова⁴.

Водночас С. В. Дяченко вважає традиційною наступну процедуру ліквідації: публікація оголошення про ліквідацію; проведення інвентаризації майна суб'єкта господарювання; проведення оцінки майна; стягнення дебіторської заборгованості; задоволення вимог кредиторів; складання ліквідаційного балансу і розрахунок з учасниками юридичної особи; зняття з обліку в органах державної влади і страхових фондах; передавання документів до архівної установи⁵.

Також у юридичній літературі побутує думка, що припинення юридичної особи передбачає прийняття рішення про припинення; призначення комісії з припинення юридичної особи (у нашому випадку – ліквідаційної комісії); робота комісії; внесення до Єдиного реєстру запису про ліквідацію юридичної особи⁶.

Розглядаючи питання здійснення ліквідаційної процедури, потрібно чітко розмежовувати стадії (етапи) ліквідації і дії, які вчиняються ліквідаційною комісією на кожній із стадій (етапів). Вважаємо за доцільне поділяти процедуру ліквідації юридичної особи на наступні стадії:

1) початкова, яка починається з прийняття рішення компетентною особою (органом) про ліквідацію юридичної особи і завершується утворенням ліквідаційної комісії. До компетентних органів та осіб, які мають право приймати рішення про ліквідацію юридичної особи, належать суд, інші органи державної влади у межах визначеної законом компетенції, засновники (учасники) юридичної особи або органи юридичної особи в межах повноважень, визначених установчими документами;

2) стадія здійснення діяльності ліквідаційною комісією як спеціально уповноваженим органом з припинення юридичної особи: виявлення кредиторів, розгляд їх вимог, складання проміжного ліквідаційного балансу, проведення розрахунків з кредиторами тощо. Ця стадія завершується складанням ліквідаційного балансу;

3) завершальна стадія, яка передбачає затвердження ліквідаційного балансу, передавання документів на зберігання до архівної установи, внесення запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про ліквідацію юридичної особи.

Така стадійність є універсальною як при примусовій ліквідації, так і у випадку добровільної ліквідації. Кожна із перелічених стадій має свої особливості залежно від виду ліквідації (добровільна чи примусова), які будуть предметом дослідження у наступних розділах даної роботи. Однак загальним, незмінним, правовим наслідком завершення процедури ліквідації є припинення юридичної особи – суб'єкта цивільних правовідносин без можливості поновлення його статусу та відновлення діяльності. З цього моменту всі вимоги, у задоволенні яких відмовлено через відсутність майна, вимоги кредиторів, невизнані ліквідаційною комісією, якщо кредитор не звертався до суду, а також вимоги, у задоволенні яких кредиторію відмовлено за рішенням суду, вважаються погашеними.

Як уже зазначалося, повноваження із проведення ліквідаційної процедури покладаються на спеціально утворений орган – ліквідаційну комісію (ліквідатора). Відповідно до ч. 4 ст. 105 ЦК України з моменту призначення ліквідаційної комісії (ліквідатора) до неї переходять повноваження з управління справами юридичної особи, у тому числі представництво її інтересів у суді та перед третіми особами. Цю ситуацію необхідно відмежовувати від можливості передавання (делегування) прав у господарських зобов'язаннях (ст. 195 Господарського кодексу України (далі – ГК України)⁷).

Між цими двома правовими категоріями є суттєві відмінності. По-перше, делегування прав у господарських зобов'язаннях завжди здійснюється за волею суб'єкта господарювання. У випадку примусової ліквідації утворення ліквідаційної комісії і перехід до неї функцій управління справами здійснюється без волі юридичної особи, а інколи і всупереч їй. По-друге, делегування прав у господарських зобов'язаннях може здійснюватися лише від одного суб'єкта до іншого, тобто особи (органу), які наділені правосуб'єктністю. Що ж до ліквідаційної комісії, то вона не має статусу юридичної особи, а, отже, не наділена правосуб'єктністю, це спеціально створений орган.

З огляду на це неможливо видається реалізація норми, передбаченої диспозицією ч. 3 ст. 112 ЦК України, згідно з якою у разі відмови ліквідаційної комісії у задоволенні вимог кредитора або ухилення від їх розгляду він має право протягом місяця з порушення його прав звернутися до суду з позовом до ліквідаційної комісії. Відповідно до ст.ст. 1, 2 Господарського процесуального кодексу України⁸, ст.ст. 28, 29 Цивільного процесуального кодексу України⁹, ст. 48 Кодексу адміністративного судочинства України¹⁰ позивач, відповідач повинні бути наділені процесуальною правосуб'єктністю. Як слушно зазначає Вищий господарський суд України у своїх роз'ясненнях¹¹, відповідачем у цій категорії справ буде юридична особа, яка діє до моменту внесення відповідного запису до Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців і громадських формувань.

У науковій літературі існують різні підходи з приводу компетенції ліквідаційної комісії. На думку П. О. Повара, ліквідаційна комісія здійснює функції виконавчого органу юридичної особи, у зв'язку з цим наглядова рада повинна виконувати контроль за її діяльністю¹². Більш слушною видається позиція Д. В. Ломакіна, згідно з якою ліквідаційна комісія не набуває функцій органів юридичної особи і не піднімає їх, вона є утворенням, що здійснює управлінські повноваження, які входять до їх компетенції, оскільки не наділена власною, з метою проведення ліквідації¹³. Дійсно, прийняття рішення про ліквідацію юридичної особи має наслідком обмеження її цивільної правосуб'єктності, оскільки вся діяльність підпорядкована єдиній меті – припинення її діяльності¹⁴.

Відповідно до ст. 97 ЦК України управління юридичною особою здійснюють її органи, до яких, зокрема, належать загальні збори її учасників і виконавчий орган, якщо інше не встановлено законом. На нашу думку, на період здійснення ліквідації (санації) управління справами юридичної особи, тобто повноваження її органів, здійснює спеціально уповноважена особа або орган – ліквідатор (ліквідаційна комісія). Окрім цього, згідно із п. 1 ч. 2 ст. 46 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» з моменту призначення уповноваженої особи з ліквідації банку припиняються усі повноваження органів управління банку (загальних зборів, спостережної ради, правління (дирекції банку), а також органів контролю (ревізійної комісії та внутрішнього аудиту)¹⁵.

Також ж думки дотримуються Вищий господарський суд України. Зокрема, він зазначає, що припинення повноважень органів управління боржником у випадку введення санації (ліквідації) відповідно до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» означає припинення на час процедури банкрутства (та на період до обрання органів управління відповідно до установчих документів) всіх органів управління боржником, які визначені законодавством та установчими документами такого боржника¹⁶. Більш того, як вбачається із матеріалів судової практики, ліквідаційна комісія може іні-

ціювати скликання загальних зборів для затвердження ліквідаційного балансу, якщо ліквідація юридичної особи здійснюється за їх рішенням¹⁷.

Вважаємо ліквідаційну комісію спеціально створеним органом, який наділений власними визначеними у законі повноваженнями, а також здійснює функції органів управління юридичною особою на підставі закону. Ліквідаційна комісія (ліквідатор) є тимчасовим органом юридичної особи, який здійснює свої повноваження лише під час проведення ліквідаційної процедури. При цьому ліквідаційна комісія не має права приймати рішення, які належать до виключної компетенції вищого органу юридичної особи (загальних зборів).

¹ Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356 (з наступними змінами і доповненнями).

² Галицина Н. В. Припинення суб'єктів господарювання як адміністративна процедура. / Н. В. Галицина // Вісник Запорізького національного університету. – 2010. – № 4. – С. 98–100. – С. 100. – (Серія «Юридичні науки»).

³ Скічко О. Правове регулювання ліквідації юридичної особи за рішенням власника. / О. Скічко // Вісник податкової служби України. – 2009. – № 37–38 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.visnuk.com.ua

⁴ Кравченко А. В. Проблемні питання ліквідації підприємств за господарським законодавством України / А. В. Кравченко, І. І. Зеленкова // Адвокат. – 2012. – № 1. – С. 33–37. – С. 34–35.

⁵ Дяченко С. В. Функції та правовий статус ліквідаційної комісії у реалізації процедури припинення суб'єкта підприємницької діяльності / С. В. Дяченко // Наше право. – 2012. – № 2. – Ч. 2. – С. 124–128. – С. 126.

⁶ Цивільне право України : навч. посіб. / Ю. В. Білоусов, В. А. Ветрес, С. Д. Гринько та ін. ; за ред. Р. О. Стефанчука. – К. : Правова єдність, 2009. – 536 с. – С. 62.

⁷ Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144 (з наступними змінами і доповненнями).

⁸ Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 6 листопада 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 6. – Ст. 56.

⁹ Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40–41. – Ст. 135.

¹⁰ Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 6 липня 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 37. – Ст. 446.

¹¹ Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із створенням, реорганізацією та ліквідацією підприємств : роз'яснення Вищого арбітражного суду України від 12 вересня 1996 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua

¹² Повар П. Правове становище органу, що здійснює ліквідацію підприємства / П. Повар // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2007. – № 77–78. – С. 32–37. – С. 35–36. – (Серія «Юридичні науки»).

¹³ Ломакин Д. В. Очерки теории акционерного права и практика применения акционерного законодательства / Д. В. Ломакин. – М. : Статут, 2005. – 221 с. – С. 108–109.

¹⁴ Белов В. А. Гражданское право. Общая и Особенная части : учеб. / В. А. Белов. – М. : Центр ЮрИнФОР, 2003. – 960 с. – С. 79.

¹⁵ Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23 лютого 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 50. – Ст. 564.

¹⁶ Судова справа № 12/21-К за 2010 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>

¹⁷ Судова справа № 5023/2120/11 за 2011 рік : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua>

Резюме

Gnativ O. M. Стадії ліквідації юридичних осіб за цивільним законодавством України.

Стаття присвячена системному аналізу правових норм, які регулюють ліквідацію юридичної особи, а також практику їх застосування. Автором досліджено стадії ліквідації юридичної особи за законодавством України, повноваження ліквідаційної комісії (ліквідатора). Зроблено висновок про спеціальну правосуб'єктність ліквідаційної комісії (ліквідатора) як органу юридичної особи, який діє від її імені під час ліквідаційної процедури.

Ключові слова: юридична особа, ліквідація юридичних осіб, ліквідаційна комісія (ліквідатор).

Резюме

Gnativ O. M. Стадии ликвидации юридических лиц по гражданскому законодательству Украины.

Статья посвящена системному анализу правовых норм, регулирующих ликвидацию юридического лица, а также практику их применения. Автором исследованы стадии ликвидации юридического лица по законодательству Украины, полномочия ликвидационной комиссии (ликвидатора). Сделан вывод о специальной правосубъектности ликвидационной комиссии (ликвидатора) как органа юридического лица, действующего от его имени во время ликвидационной процедуры.

Ключевые слова: юридическое лицо, ликвидация юридических лиц, ликвидационная комиссия (ликвидатор).

Summary

Gnativ O. The liquidation of legal entities under the civil legislation of Ukraine.

The article is devoted to analysis of the system of legal rules governing the liquidation of the legal entity, and the practice of their application. The author investigated the liquidation of the legal entity under the laws of Ukraine, the powers of the liquidation committee (liquidator). The conclusion of the special legal liquidation committee (liquidator) as a legal entity acting on its behalf during the liquidation procedure.

Key words: legal entity, liquidation of legal entities, the liquidation committee (liquidator).